

BİR ÇELİŞKİ VE GERİLİM ALANI OLARAK İŞÇİ ÖRGÜTLERİ - DEVLET İLİŞKİSİ VE SİVİL TOPLUM RETORİĞİ

Fatih Ertugay¹

ÖZET

İşçi örgütleri-devlet ilişkisi ele alındığında bir çelişki ve gerilim kendisini hissettirir. Bu çelişki ve gerilim, kendilerini birer sivil toplum örgütü olarak gören işçi örgütlerinin, devleti temelde bir işveren olarak değerlendirmeleri ve onunla bu zemin üzerinden ilişkiye geçmelerinde belirir. Böyle bir ilişkinin inşa edildiği düzlemde, sivil toplumun ihtiva ve ima ettiği içeriğin geçerlilik kazanması ve anlam bulması hiç de kolay değildir. Bu çalışmada söz konusu gerilim ve çelişkinin mahiyeti, sivil toplum kavramı olumlanarak incelenecek ve kritik edilecektir.

Anahtar kelimeler: İşçi Örgütleri, Sendika, Devlet, Sivil Toplum, Çelişki

¹ Yrd. Doç. Dr., Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Kayseri, fertugay@hotmail.com

LABOR ORGANIZATIONS-STATE RELATIONSHIP AS A CONTRADICTION AND TENSION FIELD AND RHETORIC OF CIVIL SOCIETY

Fatih Ertugay

ABSTRACT

When we examine the relationship between labor organizations (union)-state, a contradiction and tension is felt. This contradiction and tension appears in the appreciation to the state as an employer basically and in the transition to the relationship out of the ground whit state by labor organizations. Such a relationship is built on the ground, validity of the scope and implying meaning of civil society easily will not be easy. In this study, the nature of the tension and contradiction will be examined and critical by taking the concept of civil society in a positive sense.

Keywords: Labor Organizations, Trade Unions, Government, Civil Society, Contradiction

GİRİŞ

Çalışma üç düzlem üzerinden yürüyecektir. İlki, demokrasi ve özgürlükler için sivil toplumun ifade ettiği anlam ve değer göz önünde tutularak ve özellikle de işçi örgütlenmesi² bağlamında sivil toplumun ne olduğu ve ne olmadığı ya da hangi erek üzerinden işlevselleştirileceği irdelenecektir. Bu açıdan sivil toplum, bütün aleyhte değerlendirmeler akılda tutularak, siyasal bir ideal olarak tasvir edilecektir. İkinci olarak sendikal sivil toplum anlayışını sorunlu hale getiren; gerilim ve çelişkiyi doğuran kırılma noktalarına temas edilecektir. Bu açıdan meselenin düğüm noktası olarak düşünülen temel hususun, sendikaların devletle kurmuş oldukları ilişkinin son tahlilde bir işçi-işveren ilişkisi biçiminde formüle edilmesi ve gerçekleşmesi olduğu iddia edilecektir. Dolayısıyla böylesi bir verili ilişkiler sistematiği içerisinde sorunlu bir sivil toplumcu anlayışın beslenerek kendisini, siyasal bir ideal olarak kavranan sivil toplum alanının dışına attığı savlanacaktır. Diğer yandan aynı algı içerisinde söz konusu ilişki biçiminin, sırf bir sınıf örgütlenmesi bağlamına indirgenmesiyle, işçi örgütlerinin (sendikaların) bütüncül sivil toplum örgütü olma niteliğini sakatladığına da kısmen değinilecektir. Son olarak doğrudan devlet-sivil toplum zıtlığı çerçevesi ve ilk iki başlıkta yapılan değerlendirmeler çerçevesinde sendikal sivil toplum retorığının kritiği yapılacak; olan ve olması gereken ilişkisi ortaya konacaktır. Bu bağlamda temel olarak işçi örgütleri-devlet ilişkisinde sivil toplum anlayışı etrafında ortaya çıkan gerilimin ve çelişkinin mahiyeti irdelenecektir. Bu irdeleme, sendikalara olumlayıcı ve normatif anlamda atfedilen “işverenden ve devletten bağımsızlık” özelliğinin de yine devlet-işçi örgütleri ilişkisi ekseninde kritik edilmesini içerecektir. Dolayısıyla son tahlilde çalışmaya anlamını verecek olan soru, “sendikalar devletten ne kadar bağımsızdırlar” sorusu olacaktır.

I. BİR PAZARLIK ARACINDAN DAHA FAZLASI: SİYASİ İDEAL OLARAK SİVİL TOPLUM

Sivil toplum alanını ve sivil toplum örgütlenmelerini sendikalar bağlamında ele alırken ya da sendikal çerçevede düşünürken, akla ilk gelen nokta, örgütlenmenin getirdiği gücün işverenle –ve bu arada bir işveren olan devletle-

² Bu ifadeden doğrudan kamu kesimi işçi örgütlenmeleri kast edilmekte; diğer işçi örgütlenmeleri ise devlete atfedilen ekonomik içeriğin boyutuna göre dolaylı olarak anlama dâhil edilmektedirler.

girilecek pazarlık ilişkisi içerisinde nasıl işlevselleştirileceğidir. Herhangi bir pazarlık ilişkisinde, ya da başka bir anlatımla hak talep etme-hak verme ilişkisinde, ilişkinin niteliğini ve seyrini belirleyen önemli hususlardan birisi hak ya da haklılık, bir diğeri de talebin dile getiriliş biçimi ve arkasındaki güçtür. Sendikaların gerek tarihsel seyri incelendiğinde, gerekse de günümüzdeki koşulları dikkate alındığında sendika ve güç özdeşleştirilmesi şeklindeki bir anlayışın geçerli olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu bağlam, sendikaları salt bir maddi paylaşım sürecinin ve sınıfsal mücadelenin aracı haline getirmekte ve büyük oranda teorik olan bu anlamın sorgulanmasında kapı aralayabilecek niteliğinden uzaklaştırmakta; aynı zamanda bir sivil toplum örgütü mahiyetinde olan sendikaların, siyasi bir ideal ve etkinlik alanı olarak sivil toplum alanı ve anlamının kısmen dışında bırakılmasına neden olmaktadır³. Bu nedenle öncelikli olarak, söz konusu sivil toplum alanından ne anlaşıldığının⁴ ve sivil toplum-sendika bağlamının hangi zemin üzerinden kurulduğunun ortaya konması gerekir. Ayrıca bir başlangıç olarak da, sendikal örgütlenmenin temelinde, Sanayi devriminden bugüne çalışanların, işçi sendikalarının işyerinde adaleti sağlayan ve ekonomik ve sosyal hakları koruyan ve geliştiren ör-

³ Türkiye özelinde sendikal faaliyetin salt bir pazarlık aracı ve süreci olarak algılanmasının sendika tarihine nasıl yansıdığını ele alan bir çalışma için bkz. Güngör Turan, “Türkiye’de Kamu Sendikacılığı”, **Kamu-İş**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2000.

⁴ Sivil toplumu bir etkinlik alanı olarak değil de bir söylem alanı olarak gören ve egemenlikten beslenen bir hakikat rejiminin taşıyıcılığını üstlenmekle, kendi sınırları içerisinde etkinlikte bulunacak olan her öznenin buna uygun biçimde davranmasını gerektiren salt bir siyasallaşma alanı olarak değerlendiren yaklaşımlar, anlamı daraltıcı ve manipülatif niteliğinden dolayı burada dışarıda bırakılmışlardır. Söz konusu bakış açısıyla yapılan bir değerlendirmede sivil toplum “[ç]ünkü ideolojik bir aygıt olarak sivil toplum, sadece pratik işlevi dolayısıyla değil ama aynı zamanda biçimi ve yapısı doğrultusunda da, devlet iktidarı karşısında özgürlük elde etme potansiyelinden yoksundur” ifadeleriyle değersizleştirilmektedir. Bkz. İshak Eren Paydaş, “Bir Öznelendirme Alanı Olarak Sivil Toplum”, **AÜHF**, 62 (1) 2013, s. 213: Benzer bir değerlendirmede de “Sivil toplum söylemi, soldaki sınıf kavramını yerinden etmek için güçlü bir girişimde bulunmuştur” denerek sivil topluma atfedilen önem, başka bir düzlemde ters yüz edilmeye çalışılmaktadır. Bkz. Leo Panitch, “Emek Stratejisi Üzerine Düşünceler”, Çev. Ceren Kalfa, **Praksis** 8, s. 91 (ss. 91-124): Buna karşın sosyal demokrasi içerisinde sivil topluma farklı bir nitelik atfeden değerlendirmeler de söz konusudur: “Aksine, sivil toplum söylemleri ‘tabandan yukarıya doğru’ yapılmış olup, ancak bu şekilde işlev kazanabilirler. Bunlar hiyerarşik bir örgüt yapısına sahip olmadıkları gibi, herhangi bir devlet aklının parçası değildirler; onlar öncelikle ortak fikir akımlarını birleştiren iletişimsel ağlardan ibarettir. Bu nedenle diyalogu denetlemeye veya yönlendirmeye yönelik her girişim başarısız olmaya mahkûmdur”. Serge Embacher, Avrupa’da Sivil Toplum ve Sosyal Demokrasi, Güncel Gelişmeler ve Normatif Perspektifler, Çev. Süheyla Ababay, <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/tuerkei/08060.pdf>, 10.06.2013: Çalışmamızda sivil topluma genel itibarıyla olumlu alamlar yüklenmektedir.

gütler olduklarına dair inançlarının⁵ yattığının da, bu çalışmada veri olarak alındığının altını çizmek yerinde olacaktır.

Sivil toplum kavramının, her şeyden önce bir ideal⁶ olarak belirli bir alana işaret etmekte olduğunun ve bu alanın kapsamının da devletle⁷ birlikte, daha doğrusu devletle kurulan ilişkiye göre belirlenip işlerlik kazandığı ifade etmek yerinde olacaktır. Buna göre bir kendilik alanı olarak sivil toplum, özü itibariyle toplumun ve toplumsal alanın devletin etki ve baskısından kurtulmasını ifade eder. Bolay'ın ifadesiyle toplumda görülen demokratik yapıyı, devletin kurumlarının dışında⁸, toplumun kendi kendini yönlendirmesi anlamını taşır⁹. Bu yönüyle sivil toplum, üyeleri özellikle devlet dışı faaliyetlerle ekonomik ve kültürel üretim, ev yaşamı ve gönüllü birliklerle uğraşan¹⁰ ve bu faaliyetler vasıtasıyla devlet kurumları üzerinde her çeşit "baskı" ve "denetimi" uygulayarak kendi kimliklerini koruyan ve dönüştüren kurumların oluşturduğu bir bütün olarak kavranabilir¹¹. Sivil toplumun gelişimi öncelikle toplumsal düzeydeki farklılaşma ile sağlanabilir. Toplum yaşamındaki etnik, kültürel, dinsel, ideolojik, siyasal, ekonomik veya cinsiyet noktasındaki farklılaşmalar sivil toplum için zorunludur¹². "Tek-tip"

⁵ Ahmet Selamoğlu, "Örgütlenme Sorunu ve Sendikal Yapıda Değişim Arayışı", **Çalışma ve Toplum**, 2004/2, s. 52.

⁶ Sivil toplumun bir ideal olarak ele alınması için bkz. Michael Edwards, **Civil Society**, Blackwell Publishing, Oxford, 2008. (Özellikle "What's the Big Idea" başlıklı bölüm.)

⁷ Burada devlet kavramı, soyut devleti değil, siyasi otoriteyi ifade etmektedir. Bununla birlikte söz konusu siyasi otorite terimi ile de, parlamenter demokrasinin asli unsurları olan siyasi partiler ve hükümet arasında yapısal bir farkın dikkate alındığını belirtmek gerekmektedir.

⁸ Bununla birlikte sivil toplumun, devletin sınırları içerisinde yerleşmiş olduğu, yani devletin baskısı ve kurumları karşısında yer alırken, kamusal faaliyetlerle belirlenen devlet sınırlarına dâhil olan iki yönlü bir kavram olduğu da dikkate alınmalıdır. Chris Miller vd., "Toward A Typology Of Civil Society: Understanding Non-Government Public Action", içinde **Civil Society in Comparative Perspective**, Ed. Bernard Enjolras ve Karl Henrik Sivesind, Emerald, Bingley, 2009, s.76.

⁹ Hayri Bolay, "Sivil Toplum ve Manası", **Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı**, Yıl: 3, Sayı: 18, 1997, s. 7.

¹⁰ Edwards, s. 14.

¹¹ John Keane, **Sivil Toplum ve Devlet**, Çeviren: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 35-36: Sivil toplumun ve sivil toplum örgütlerinin piyasaya ve topluma dönük işlevlerinin daha geniş ve ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. Jonathan Garton, **The Regulation Of Organised Civil Society**, Hart Publishing, Oregon, 2009.

¹² Ömer Çaha, "1980 Sonrası Türkiye'sinde Sivil Toplum Arayışları", **Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı**, Sayı: 18, Yıl: 3, 1997, s. 31: Ancak bu farklılaşmaları bir proje ya da tasarımın ürünü olarak düşünmemek gerekir. Kendiliğinden ve belirli bir tarihsellik içerisinde ortaya çıkmış olması beklenir. Bu açıdan balkıdığında sivil toplum bir pratik olarak da ele alınabilir. Bkz.

vatandaş, din, kültür, görüş veya anlayışın baskın olduğu yerlerde çeşitli gruplar için sosyal taban oluşamaz. Farklı demokratik talepler, programlar ve alternatif görüşler söz konusu olamaz. Sosyolojik bir kural olarak ne kadar farklılaşma olursa o kadar çok karşılıklı bağımlılık ve dayanışma söz konusu olmaktadır¹³. Özetle sivil toplum eşit bireylerden kurulu¹⁴ ve aynı zamanda dünya görüşleri, çıkarları ve giyim biçimleri ve inançları birbirinden farklı olan birey ve grupların bir arada yaşayabilmelerini¹⁵ mümkün kılan bir alan; kişilerin iradesine dayanan birlikte yaşam alanıdır¹⁶. Sivil toplumun temelinde yatan incelik, farklılıklara rağmen toplumsal birlik ve düzen nasıl mümkün olur düşüncesidir¹⁷.

Diğer yandan toplumsal örgütlerin, sivil toplum niteliği taşımları için mutlak suretle devletten bağımsız, özerk bir varlık geliştirmeleri gerekir. Sosyal özerkliği sağlamayan, devlete “göbek bağı” ile bağlı olan gurupların devletin resmî görüşünün dışına çıkması, dolayısıyla alternatif söylemler üretmesi söz konusu olmaz. Bu nedenle sosyal örgütlerin özerkliği zorunlu bir şarttır¹⁸. Başka bir anlatımla, sivil toplum örgütleri, başkasının desteğine bağlı olmayan, kendi kendini destekleyen, yaşamak için başkasının onayına ihtiyaç duymayan, bu yönü ile özerk kuruluşlardır. Yani sivil toplum örgütleri, kendi inisiyatifleri ile hareket eden kuruluşlardır. Gündemlerini, ne yapacaklarını ve nasıl hareket edeceklerini kendileri belirlerler¹⁹. Bu anlamda özerkleşme sadece devletten ayrışmayı değil aynı zamanda devlet

Gideon Baker, **Civil Society and Democratic Theory, Alternative Voices**, Routledge, New York, 2002, s. 168 vd.

¹³ Çaha, s. 74.

¹⁴ Muharrem Güneş ve Hasan Güneş, **Türkiye’de Eğitim Politikaları ve Sivil Toplum**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 118.

¹⁵ İlkey Sunar, Konuşmalar Bölümü Birinci Tur, **Sivil Toplum Geçiş Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti**, İstanbul, 1992, s. 10.

¹⁶ Björn Beckman, “Demokratikleşmeyi Açıklamak: Sivil Toplum Kavramı Üzerine Notlar”, içinde. **Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası**, Editörler: Elizabeth Özdalga, Suna Persson, Çeviren: Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 2.

¹⁷ Sunar, s. 10.

¹⁸ Çaha, s. 32; Devletin ideolojik aygıtlarının özel ya da kamusal olması pek önemli değildir. Özel kurumlar da aynen devletin ideolojik aygıtları gibi işleyebilirler. Çünkü devletin (siyasal toplumun) resmi ideolojisinin, devletin örgütlediği kamu alanı dışında kalan özel kurumlar aracılığı ile de temellendirilmesi mümkündür. Bu bakımdan, devletten özerk olmak, sivillığın derecesinin, özerkliğin derecesine bağlı olması demektir. Bkz. Hilmi Yavuz, **İslam ve Sivil Toplum Üzerine Yazılar**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1990, s. 70, 71.

¹⁹ İtler Turan, “Sivil Toplum Kurumları ve Özerklik”, içinde. **Sivil Toplum**, Editör: Yurdakul Fincancı, Türkiye Sosyal, Ekonomik, Siyasal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1991, s. 29.

müdahalesinden emin olmayı da gerektirir. Zira devlet müdahalesine açık sosyal oluşumların özgün birer kimlik geliştirmeleri mümkün değildir²⁰. Nihayetinde sivil toplum, yukarıda da ifade edildiği üzere devletin karşı konulamaz/ezici gücüne karşı toplumun kendi kendisini koruması anlamına gelmektedir²¹.

Sivil toplumun bu yönüne vurgu yapan Charles Taylor sivil toplumun üç boyutuna işaret eder: (a) devletin vesayeti altında olmayan özgür dernekler ve örgütlü toplulukların olduğu alan. (b) Bir bütün olarak toplumun - devlet vesayetinden bağımsız olarak- bu dernekler ve örgütlü topluluklar yoluyla kendi kendini inşa edebilme ve faaliyetlerini yönlendirebilme yeteneği. (c) Bu örgütlerin bir bütün olarak devlet siyasetinin gidişatını önemli ölçüde belirleyebilmesi ve etkileyebilmesi durumu²². Bununla beraber Taylor birinci görüşün, yani sivil toplumun devlet vesayetinden bağımsız, özerk dernek ve örgütlerle özdeşleştirilmesinin, doğru olmadığı kanaatinde. Çünkü ona göre, sivil toplum “özel bölgelerin” bir yığılmasından ibaret olmayıp, “toplumsal hayatın kamusal yönüne ilişkin bir modeldir”. Bu anlamda sivil toplum, en iyi, özgürlüğün ideallerinin parçalanmış, “adem-i merkezileşmiş” bir iktidar yapısı içerisinde bulunabilir. Bu bağlamda sivil toplum siyasal iktidarın dışında bir alan olmaktan çok, bu iktidara derinden nüfuz eden, onu parçalayan ve “adem-i merkezi”²³ hale getiren bir alandır. Benzer şekilde Haberson ve Gallner de, devletle toplum ilişkilerinin karşılıklı bağımlılığını ifade eden bir anlama sahip olmakla beraber sivil toplumun, devlet açısından bakıldığında, devletin toplumdaki ayrı olduğunu ima ettiğini ve onun özerkliği, bu özerkliğin derecesi ve sonuçlarıyla ilişkili olduğunu dile getirmektedirler. Toplum açısından bakıldığında ise sivil toplum, kendine özgü gelişme dinamiği veya ilkesi, yerleşik karar alma ve ihtilaf çözme yöntemleri anlamında kurumlaşmış yapıları bulunan, devletten bağımsız bir toplumsal alanın var olma imkânıdır²⁴.

²⁰ Ömer Çaha, **Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 76.

²¹ Richard Dagger, **Civic Virtues**, Oxford University Press, New York Oxford, 1997, s. 200.

²² Mustafa Erdoğan, “De Tocqueville’in Düşüncesinde Sivil Toplum, Dernekleşme ve Siyaset”, www.liberal-dt.org.tr, 29.10.2004.

²³ Mustafa Erdoğan, “De Tocqueville’in Düşüncesinde Sivil Toplum, Dernekleşme ve Siyaset”, www.liberal-dt.org.tr, 29.10.2004.

²⁴ Mustafa Erdoğan, **Liberal Toplum, Liberal Siyaset**, 2. Baskı, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1998, s. 206.

Sivil toplumun, böylesi bir özerkleşme, bunun değeri ve sonuçlarıyla birlikte özerk bir toplumsal alanın var olma imkânı olarak taşıdığı anlam²⁵, sendikal bağlamın sorunlu zemininde çoğu zaman kaybolabilmektedir. Zira örgütlenme, eylem, pazarlık ve grev gibi geleneksel işlevlerine indirgenen sendikacılık²⁶, sivil toplumun yukarıda özetlenen ve bir anlamda siyasî bir ideal ve bir imkân olarak değerlendirilen işlevleri ile arasında belirli ve belirgin bir mesafe meydana getirmektedir. Dolayısıyla sendika-sivil toplum ilişkisini/ilgisini ele alırken, “sivil toplum nedir ve ondan neler beklenir” sorusunun vuzuha kavuşturulması gerekir. Bu çerçevede sivil toplum örgütü olmakla, kendini sivil toplum örgütü olarak isimlendirmek arasındaki önemli farka bir kez daha işaret etmek yerinde olacaktır. Bu nedenle sivil topluma atfedilen bu değer yüklü anlam ve içerikten yoksun bir şekilde, onun söylemsel gücüne yaslanma çabaları, pratik açıdan bazı sonuçlar doğursa bile, ilkesel ve yapısal açıdan kayda değer sonuçlar doğurmayacaktır.

II. GERİLİM VE ÇELİŞKİNİN KAYNAĞI: İŞÇİ-İŞVEREN DİKATOMİSİNDEN HÂKİM VE “MALİK” DEVLETE

Toplumsal ve ekonomik yapı içerisinde etkin bir sosyal taraf olarak beliren sendikal hareketin tarihsel sorumluluğunun üç temel fonksiyonu içerdiği dile getirilmektedir: ekonomik fonksiyon, demokratik temsil fonksiyonu ve

²⁵ Bu anlamın sahiçiliğine zaman zaman itiraz edilmektedir. “Demek ki önemli olan STK savunucuların iddialarının aksine bireyi etken yurttaş haline getirecek ve ona kendini gerçekleştirme yolunda özerklik kazandıracak sivil toplumcu canlanmayı mümkün kılmak değil, yalnızca ekonomi temelli sivil toplumu, dernekçi, kulüpçü kültür temelli sivil toplumla değiştirmektir. Böylelikle eşitsizliği derinleştiren ekonomik gündem daha az dirençle yaşama geçirilecektir.” Bkz. Armağan Öztürk, “Küresel Hegemonya Bağlamında Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi Söylemi: Sivil Toplum Üzerine Eleştirel Bir Analiz”, **III. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi**, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Çanakkale, 2006, s. 471: Söz konusu argümanlar yadsınmamakla birlikte, sivil toplumu salt küresel hegemonyanın sürdürülmesi ve gizlenmesi ile eşitsizliklerin derinleştirilmesinde formüle edilen bir enstrüman olarak ya da *ideolojik bir illüzyon* olarak okumanın –kendi içindeki tutarlılığa rağmen– büyük oranda, yeterli ve geçerli olmadığını belirtmek gerekmektedir.

²⁶ Bu bakış açısı, sendikaların kapitalist toplum yapılanması ve bu toplum yapılanması içindeki sınıfsal mücadeleler dışarıda bırakıldığında bir anlam taşımadığını iddia etmektedir. Bkz. Ümit Atabek, Gamze Yücesan-Özdemir ve Erman Yüce, “Siberuzayda Sendikalar: Yeni Olanaklar, Yeni Sorunlar”, *İnternet ve Toplum: Bilgi Toplumuna Doğru*, **XI. Türkiye’de İnternet Konferansı**, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Ankara, 2006, s. 3: Ancak burada sendikaların esasen üretim süreçlerinde ortaya çıkan eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri ortadan kaldırmak ya da gidermek amacıyla örgütlendiklerinin göz ardı edilmediğini belirtmek gerekmektedir.

sosyal fonksiyon. Buna göre ekonomik fonksiyon işyeri, işkolu ve ulusal düzeyde yaratılan ekonomik değer toplu pazarlık sürecinde adalet ve eşitlik anlayışı içerisinde paylaşılmasını, demokratik temsil fonksiyonu işgücünün işyeri düzeyinde çalışma şartları ve toplumsal düzeyde de ekonomik ve sosyal politikalar üzerine söz hakkını ve kimlik sahipliğini ve sosyal fonksiyon emeğin dayanışma bilincinin güçlenmesini, ortak değerlerin ve amaçların tanımlanmasını, işgücünün sosyal risklerinin kontrol altına alınmasını, sosyal risklerin olası sonuçlarının yönetilmesini ve sosyal dışlanma ve fakirlik ile mücadeleyi ifade etmektedir²⁷. Bu doğrultuda işçi sendikaları, çalışanlar arasında piyasa mekanizmasının yaratabileceği gelir adaletsizliğini hafifletmeye, üyelerinin ücret düzeyini yükseltmeye ve çalışma koşullarını iyileştirmeye çalışırken, aynı zamanda üyelerinin çıkarlarını demokratik yollarla temsil etmektedir. Bu bağlamda işçi sendikalarının toplu pazarlık süreci ile gelişen demokratik temsil fonksiyonu işyeri düzeyinde özellikle barışçı yollarla taraflar arası mücadeleyi ve işgücü ile sermayenin işbirliğini ifade ederken, sendikal hareketin ekonomik ve sosyal politikaların belirlenmesinde etkinliğinin artması ile toplumsal işbirliğini kapsayacak yönde gelişim göstermiştir²⁸. Bu değerlendirmeler sendikal hareketin gücünün ve etkinliğinin temel olarak bu üç işlevle doğrudan ilgili olduğunu, bu üç işlevde somutlaştığını ifade etmektedir. Fakat sivil toplum anlayışı açısından bakıldığında, bu üç işlevin sendikal faaliyet açısından son derece önemli olmakla birlikte, aynı oranda yetersiz olduğu, zira ekonomiye, siyasete ve toplumsala nüfuz etmiş bir devlet aygıtı karşısında bu tarz işlevlerin etkinliğinden bahsedilemeyeceği gerçeği de yine son derece önemlidir. Bu bağlamda işçi örgütleri, devletle girdikleri ilişkide sivil toplumdan beklenen devletin etkinlik alanının daraltılması, onun belirli bir sınır içerisinde tutulması işlevini yerine getirme hususunda, her ne kadar böyle bir potansiyele niteliksel olarak sahip olsalar da, pratikte yetersizlikler göstermektedirler.

Devlete ekonomik bir aktör olarak bakmak, başka bir ifadeyle devleti bir işveren, bir patron olarak kabul edip, bu kabul üzerinden bir ilişki geliştirmek, söz konusu yetersizliğin en önemli nedenlerinden birisidir. Zira devletin, ya bir işveren ve patron ya da böyle olmasa bile, ekonomik bir aktör olarak ekonomiye düzenleyici, ayar verici ve kontrol edici müdahalelerinin ol-

²⁷ Selamoğlu, s. 40. Sendikaların benzer fonksiyonlarıyla ilgili olarak bkz. Leslie Fallick, "The Evolving Functions Of Trade Unions", **Social Alternatives**, Vol: 10, No: 1, 1991, ss. 44-45.

²⁸ Selamoğlu, s. 40, 41.

duğu ve bunun kabul edildiği, onaylandığı bir vasatta²⁹, sivil toplumun alanı daralacak, değer ve işlevi kısmen anlamsızlaşacaktır. Devletin sahip olduğu iktidarı Castells'in tanımladığı biçimde, yani iktidar ilişkilerince tanımlanan değerler ve kurumlar tarafından tanımlanan toplum içerisindeki bir süreç; başka bir anlatımla sistem içindeki bir aktörün (iktidar) diğer aktörlerin ilgileri, değerleri ve istekleri üzerine etki ettiği asimetrik bir ilişkiyel kapasite³⁰ olarak ele alırsak, böyle bir ilişkiyel süreç içerisinde devletle kurulacak işçi-işveren ilişkisi, sendikaların kendi anlamlılıklarını (ilgi, değer ve isteklerini) ya kaybetmelerine ya da bunların yukarıda da belirtildiği üzere anlamsızlaşmasına yol açacaktır. Çünkü Castellsci bakış açısıyla son tahlilde, bu ilişkileri şekillendiren ve dönüştüren devlet iktidarının kendisi olacaktır. Bu anlamsızlığı derinleştiren etkenlerden birisi de, "devletin güçlü olmasını istemek" söyleminde ifadesini bulan ve devletin topluma, siyasete ve ekonomiye müdahale oranını da belirleyen bir zihni arka planın varlığıdır. "Nasıl bir güç, hangi oranda büyüklük?" sorularının silikleştiği bu zihni algıda, devletin topluma ve siyasete müdahalesinin, sızmasının, bu alanları kontrol etmesinin reddedildiği; buna karşın iktisadî alan için aynı oranda duyarlı olunamayan temel bir çelişki içkindir. Zira burada iktisadî alanı kontrol etme ve düzenleme gücünün, diğer iki alanı da kontrol etme ve düzenleme gücünü/imkânını sağlayacak olduğu gerçeği iskanmış olmaktadır. Bu bağlamda sendikaların bir işveren olarak devletle kurdukları ilişkilerde, sivil toplum retoriği bir pazarlık gücü ve aracı olarak seferber edilmenin ötesinde, devleti sınırlandırıcı ve geriletici bir anlama göndermede bulunmamaktadır. Zira işçilerin işverenden bekledikleri, emeklerinin karşılığını tam olarak almaktır. Buna ilave olarak iş güvencesi yani devamlılığı, sosyal haklar ve güvenceler, yeni iş imkânları ve benzeridir. Bunların tamamı da şüphesiz daha fazla müdahale, daha fazla kontrol ve daha fazla düzenleme anlamına gelecektir. Böylece devlet, bu tarz bir kontrol ve düzenleme mekanizmasıyla birlikte kadir-i mutlak bir otorite olarak gelişmenin yanı sıra, yalnızca iktisadî olan üzerinde değil toplumsal ve siyasal olan üzerinde de mutlak bir denetim mekanizmasını inşa işini gerçekleştirebilecektir. Migdal'ın sosyal organizasyonlar ve sosyal yapılar için ifade

²⁹ Örneğin Türkiye'de 28 Şubat sürecinde önemli ve büyük sendikalar, devletin böylesi müdahalelerini meşrulaştırıcı işlevler görmüşler ve sivil toplum alanının devlet lehine daraltılmasında önemli roller üstlenmişlerdir. Bu konudaki bir değerlendirme için bkz. H. Yunus Taş, "Toplumsal Sınıfların Değişim Sürecinde Sendikalar ve Sendikaların Geleceği", **Emek ve Toplum**, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 1, 2012, s. 75 vd.

³⁰ Manuel Castells, **Communication Power**, Oxford University Press, Oxford, New York, 2009, s. 10.

ettiği durum, burada tam olarak artık sendikalar için de geçerli olacaktır. Sendikalar, devletle kurdukları bu ilişkinin sonucu olarak, çoğu zaman farkında olmadan, devlet tarafından sunulan fırsatlar ve engeller tarafından şekillendirilen bir kalıp³¹ içerisinde etkinlikte bulunmak durumunda kalacaklardır.

Mutlak bir denetim mekanizmasının varlığı ve tamamen devletin şekillendirdiği bir yapının zorunluluğu da, sivil toplum anlayışıyla tartışma götürmez bir şekilde örtüşmemektedir. Çünkü sivil toplumun gelişmesinin ancak minimal bir devletle mümkün olacağı yönünde çok kuvvetli karineler söz konusudur. Unutulmamalıdır ki, totaliter rejimlerin en önemli dayanaklarından birini ekonomik hayata tamamıyla müdahale etmeleri oluşturur. Hatta bu, totaliter devletlerin kullandığı şiddetten daha etkili bir araçtır. Çünkü devlet ekonomik yaşamda yer alınca sivil topluma potansiyel oluşturacak olan vatandaşın onun “*fiili işçisi*” olmak zorunda kalır. Bu *işçileri* ödüllendirmek veya işten atarak cezalandırmak devletin elindedir. Devlete ve rejime daha fazla sadakat gösteren işçilerin üst basamaklarda görevlendirilerek ödüllendirilmesi devletin elinde olan bir şeydir³². Ekonomik yaşamın içinde yer aldığı zaman bir devletin totaliter olması için gerekli en önemli fırsat doğmuş demektir. Devlet lütuf kaynağı haline gelir ve vatandaşların hayatı ve geçimi üzerinde söz sahibi olur. Geçimi, başka bir deyişle yaşamı devlete göbek bağıyla bağlı olan³³ kişilerden, devlet iktidarını, kontrol ve denetimi sorgulamaları; iktisadî olanın, siyasal ve toplumsal alanın tamamen devletin *hâkimiyetine* ve *malikiyetine* geçmesine itiraz etmeleri hangi oranda beklenebilir bir gerçeklik olacaktır?

Büyüme ve büyüdükçe de yozlaşmak eğiliminde olan devlet bir tarafta; devletin işçisi olarak ondan ücret alan ve ona çalışan, dolayısıyla bu yönüyle onun küçülmesini istemek arzusunda olmayan kamu işçileri ve onların temsilcileri olan sendikaların diğer tarafta olduğu böylesi bir vasatın, sınırlı ve hesap verebilir bir devlet arzusunda olan sivil toplum anlayışıyla, en azından sivil toplumun sınırlı devlet³⁴ mantığı ile teorikte çelişen bir durum oluşturduğu açıktır. Sivil toplumun, üyeleri özellikle devlet dışı faaliyetlerle

³¹ Joel S. Migdal, **State in Society Studying How States And Societies Transform And Constitute One Another**, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, s. 57.

³² Sendika liderlerinin zaman zaman milletvekili olmaları bu bağlamda değerlendirilebilir.

³³ Ömer Çaha, “Liberal ve Sosyalist Ülkelerde Sivil Toplum”, **Liberal Düşünce**, Cilt: 4, Sayı: 16, Güz 1999, s. 126.

³⁴ Burada sendikal çerçevede düşünüldüğünde kast edilen, iktidarın yapısının değiştirilmesi yönündeki bir çaba veya buna yapılan bir vurgu değildir.

uğraşan ve bu faaliyetler vasıtasıyla devlet kurumları üzerinde “baskı” ve “denetim” uygulayarak kendi alanını koruyan bir bütün olduğu düşünülünce, dolaylı da olsa devleti iktisadî bir aktör/işveren olarak görmenin sorumlu boyutu daha belirgin hale gelir. Zira devletle bu dolayım üzerinden temas geçmek; böylece sendikalar olarak üye sayısını ve etkinliğini arttırmak amacıyla devletin önce iktisaden, müteakiben diğer bütün alanlarda yatay ve dikey olarak yayılmasını ve genişlemesini ummak veya böyle bir sonucun doğası gereği ortaya çıkacak olması, sivil toplumun yavaş yavaş sönmese anlamına gelecektir. Tersinden bakıldığı vakit, sivil toplum anlayışıyla devletin geriletilmesi ve kontrol altına alınması, öncelikle onun iktisaden sınırlandırılmasıyla başlayacaktır.

Gerçekten de toplum ile siyasal otorite arasındaki örgütler bütünü olarak sivil toplumun en temel işlevi siyasal otoritenin toplum tarafından etkin kontrolünü yani sınırlandırmasını sağlamasıdır. Siyasal otoriteyi kontrol eden sivil toplum, hem gücün siyasal otorite tarafından baskıcı bir biçimde kullanılmasını sınırlandırır, hem de baskıcı siyasal otoriteye karşı muhalefeti örgütleyerek, demokratik olmayan rejimlerin meşruluğunu zayıflatmaktadır³⁵. Zira sivil toplum, aşırı büyümüş, “ceberrut”, baskıcı, yasağcı ve “müsrif” devlete karşıdır. Sivil toplum, devlet etkinliğinin en asgari düzeye indirilmesinin bir zorunluluk olduğunu, sınırlı ve sorumlu devletin meşru ve kabul edilebilir olduğunu savunur³⁶. Devlete geniş bir faaliyet alanı tanındığında, bireylerin özgürlük alanının o oranda daralacağını³⁷ bilincindedir. Çünkü son değerlendirmede sivil toplum, kendi sivillliğini yani kendi varlığını korumak için zorunlu ve doğal olarak siyasal otoriteye bir sınır, onun geçemeyeceği bir hat oluşturmak durumundadır. Bu nedenle, “işverenlerin çalışma ilişkilerini keyiflerine³⁸ göre düzenlemelerini engelleyecek hakların korunması ve geliştirilmesi, işgücü piyasasının işleyişini etkileyen makro ekonomik politikaların ve endüstri ilişkilerine yönelik yasal düzenlemelerin

³⁵ Gülgün Erdoğan Tosun, **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet Sivil Toplum İlişkisi**, Alfa Yay., İstanbul, 2001, s. 119.

³⁶ Coşkun Can Aktan, “Yeni Sivil Toplum Sözleşmesi”, **Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı**, Yıl: 2, Sayı: 18, 1997, s. 144.

³⁷ Erdoğan, **Liberal Toplum Liberal Siyaset**, s. 43.

³⁸ Benzer şekilde işçi örgütlerinde de kimi keyfi teşebbüsler, patronaj, adam kayırma-nepotizm gibi uygulamalar kendini gösterebilmektedir. Sivil toplum örgütlerindeki, bu arada sendikalar-daki patronaj ilişkileri ve nepotizmin sorunsal boyutu için bkz. Vehbi Bayhan, “Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj ve Nepotizm”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 26, No: 1, 2002, ss. 1-13.

belirlenmesinde *devletin etkinliğinin artırılmasını desteklemek* (vurgu bize ait)³⁹ şeklindeki, sendikalara çizilen faaliyet programının özellikle son kısmına itirazî bir kayıt düşmek gerekmektedir. Dolayısıyla siyasal otoritenin düzenleyici kurallarının, toplumsal yaşamın tüm verilerini dikkate almasının imkânsızlığı ve bu kuralların uygulanmasında ortaya çıkabilecek sivil toplum alanını daraltıcı pratikler⁴⁰, siyasal otoritenin sınırlanması ve sivil toplumun da bu konuda etkili olmasını gerektirmektedir. Bu bakımdan sivil toplum denildiği zaman, en geniş anlamıyla “*kendisiyle ilgili kararları alan ve hiçbir dış müdahaleye tabi olamayan insan topluluğu*”nun anlaşılması yerinde olacaktır⁴¹. Aksi takdirde devlete eklenilen ya da devleti kendisi için mutlak bir varoluş alanı olarak gören bir sivil toplum anlayışı, toplumsala, iktisadî olana ve siyasa yönelik söz söyleme ve devlete etki etme niteliklerini ya kaybedecek ya da kullanamayacaktır.

III. DEVLET VE SENDİKAL SİVİL TOPLUM RETORİĞİ

“Devlet sosyal, siyasal ve iktisadî yaşama hangi oranda ve ne boyutta müdahale edecek veya dâhil olacak”, sorusu doğal olarak sendikaların devletle girdikleri ilişkinin mahiyetini de ortaya koyacak nitelikte bir sorudur. Başka bir anlatımla Çaha'nın sorduğu, “sivil toplum için nasıl bir devlet” sorusu, söz konusu mahiyeti irdelemek için önemli bir başlangıç noktası oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle öncelikli olarak belirtilmesi gereken husus, sivil toplumun devleti, toplum lehine dengelemesinin önemine dair bir kavrayışın vurgulanmasıdır. Çünkü “devlet büyüdükçe, aynı ölçüde sivil toplum küçülür”⁴², sözü de göz önünde bulundurulduğunda, bu dengenin devlet lehine siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik alanda bozulması halinde özgürlük alanının daralacağı, eşitliğin anlamını yitirmeye başlayacağı⁴³ bir ortamın kendisini dayatacağı hatırdta tutulmalıdır. Devlet organlarının ve

³⁹ Selamoğlu, s. 51.

⁴⁰ Yurdakul Fincancı, “Sivil Toplum-Asgari Devlet-Sivil Devlet”, içinde. **Sivil Toplum**, Editör:Yurdakul Fincancı,Türkiye Sosyal, Ekonomik, Siyasal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1991, s. 3.

⁴¹ Burhan Kuzu,“Demokrasi-Resmî İdeoloji-Sivil Toplum”, **Gündüz Ökçün’e Armağan**, AÜSBFD, Cilt: 47, Sayı: 1-2, Ankara, 1992, s. 361.

⁴² Jhon Gray, **Sınırlı Devlet Pozitif Bir Gündem**, Çeviren: Doğan Nadi Leblebici, Editörler: Atilla Yayla, Mustafa Erdoğan, Ankara, 1994, s. 23.

⁴³ Şahin Alpay, “Türkiye’de Devlet-Sivil Toplum Dengesi Yeniden Kurulmalı”, içinde. **Sivil Toplum**, Editör: Yurdakul Fincancı, Türkiye Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1991, s. 25.

kurumlarının giderek büyüdüğü ve genişlediği, kanunların ve diğer idari düzenlemelerin her alanı kapsar hale geldiği ve bunun sonucunda devlet görevlilerinin sayısının arttığı, otorite ve yetkilerini genişletmek istemele-riyle de devletin topluma hâkim olma konumuna geldiği ve adeta toplumsal alanı yok ettiği⁴⁴ böyle bir ortamda bireyin ve toplumun özgürlüğü adına bu durumun önlenmesi için etkin bir sivil toplumun varlığı gerekir.

Bu noktada sivil toplumun en önemli işlevi devleti “teknik” bir örgüt ha-line getirmesinde yani devleti metafiziksel bir kurum olmaktan çıkarmakta kendini göstermektedir. Zira devlet, sivil toplumcu bir ortamda bireyin ve gurupların eleştiri odağı haline gelmekte, bu da sivil toplumun devlet üze-rinde sıkı bir denetim yapısı kurmasını sağlamaktır. Böylece devlet “ulaşı-lamaz”, “sorgulanamaz”, “yarı-Tanrısal” bir güç olmaktan çıkararak, eleştiri-lebilen, sorgulanabilen, gerektiğinde yanıldığı sivil toplum tarafından ortaya konulabilen bir teknik örgüt ve “hizmet eden” bir birim haline getirilir⁴⁵. Aynı zamanda bu, bazı toplum üyelerinin keyfi olarak dışlanması ortadan kaldırılabılır; sivil toplum içinde ve devletle olan ilişkilerde katılımcı yapı-ları yaygınlaştırabilir ve haklar sistemin yeniden tanımlanmasını ve gelişti-rilmesini sağlar⁴⁶.

Sivil toplum bazen toplum barışı ve düzenini de tehlikeye düşürecek bi-çimde toplumu yönetmek isteyen devletin bu kapasitesini zayıflatarak onu, daha çağdaş ölçülere göre yönetmeye, sistemin gidişatını bu ölçüleri aşma-dan yönlendirmeye zorlamaktadır⁴⁷. Sivil toplum, toplumun tümüne hük-medici bir nitelikte anlayış ve ideolojiye sahip olan devleti dengeleyici bir güç oluşturmaktadır⁴⁸. Başka bir anlatımla sivil toplum, devleti uyarıcı, kendine “çeki düzen” vermeye çağırıcı ve değişik seçenekler üreten bir işlev üstlenmektedir⁴⁹. Bu bağlamda sivil toplum insan haklarını kendi varlığının dayanağı sayan, ondan güç alan ve onu gerçekleştirmeyi kendine amaç edi-nen, bireyi ve onun özgürlüğünü devlete ve sahip olduğu otoriteye karşı

⁴⁴ Aytekin Yılmaz, “ Sivil Toplum, Demokrasi ve Türkiye, **Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı**, sayı: 18, Yıl: 3, 1997, s. 87.

⁴⁵ Çaha, “1980 Sonrası Türkiye’inde Sivil Toplum Arayışları”, s. 31.

⁴⁶ Ömer Faruk Gençkaya, “Demokratikleşme ve Sivil Toplum İlişkisi Üzerine Bir Not”, **Yeni Türki-ye, Sivil Toplum Özel Sayısı**, Yıl: 2, Sayı: 18, 1997, s. 103.

⁴⁷ Gençkaya, s. 104.

⁴⁸ Çaha, “1980 Sonrası Türkiye’inde Sivil Toplum Arayışları”, s. 35.

⁴⁹ Erol Yazar, “Sosyal Gelişimin Dinamik Güçleri: Sivil Toplum Örgütleri”, **Yeni Türkiye Sivil Toplum Özel Sayısı**, Yıl: 3, Sayı: 18, 1997, s. 315 (314-316)

korumayı ilke edinen yapısıyla⁵⁰, devlete de bu anlayışın hâkim olmasına çalışır ve gücü ve etkinliği nispetinde başarılı olur. Diğer yandan sivil toplumun gelişip çeşitlendiği ve bireyin haklarının önem kazandığı bir dünyada devletin faaliyetleri, tüm bu toplumsal ve bireysel farklılıklara yönelik olacaktır. Çoğulcu toplum yapısına cevap vermeyen bir anlayışın toplumsal ihtiyaçlara cevap verdiğini söylemek mümkün olmayacaktır. Bunu gerçekleştirmek ise gruplar ya da bireyler arasında eşitlikçi ve özgür ilişkiler kurmak ve devlete bu yönde görev yüklemekle sağlanır. Bu da, kendi içinde çoğulculuğu sağlamış, özerk ve özgür çok sayıdaki sivil toplum örgütlerinin çabalarıyla en sağlıklı biçimde gerçekleştirilebilir.

Bu bağlamda işçi örgütlerinin gerek kendi varlıklarına yükledikleri anlam ve bu anlam çerçevesinde sivil toplum kavramsallaştırmaları, gerekse de bir işveren olarak devletin büyümesi, yatay ve dikey anlamda genişlemesi ile bu büyümenin bir sonucu olan sivil alanı masnetme ve kuşatma arasında bir gerilim ve çelişki kendisini göstermektedir. Dolayısıyla bu durumda şöyle bir soru kendisini dayatmaktadır: Sendikalar, kendi işverenlerine yani devlete, demokratik sivil toplum anlayışı doğrultusunda nasıl yaklaşacaklardır ya da yaklaşmalıdırlar? Başka bir konu da, bu yazının kapsamı ve niyetini aşmakla birlikte, işçiler ve onları temsilen sendikaların siyasal yönü de belirgin olan daha kapsamlı birer sosyal aktör konumuna nasıl gelebilecekleri sorunudur.

Sivil toplum retoriği içerisinden soruna bakıldığında, bu sorun anlamlı çözümlerle buluşabilmektedir. Bir kere, sivil toplum örgütleri, siyasal örgütlerin çok temel bir çözümünün “ön koşulundan” farklı olarak, toplumda birçok sorunun, devletin tamamen dışındaki süreçlerde mümkün olabileceğini kabul etmektedirler⁵¹. Sivil toplum örgütleri, “çeşitli işlerle” uğraşan yurttaşların oluşturdukları yapılardır. Sivil toplum örgütleri, kuşkusuz yurttaşlara bütün toplumsal ve siyasal sistemi ilgilendiren daha geniş kapsamlı girişimleri tartışma imkânı sunar. Ancak bundan daha fazlasını da yaparlar: “İdeolojilerin” gelişmesine karşı direnmek ve bireylerle grupların “karmaşık” eşitlik ve özgürlüğünü güvence altına almak için son derece önemli olan yerel ve bireysel özgürlükleri “besleyip” derinleştirirler⁵². Dolayısıyla sivil toplum söylemine sahip çıkan sendikalar da, her ne kadar zaman zaman

⁵⁰ Abdullah Sezer vd., **Hukuk Devleti**, Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı, İstanbul, 2003, s. 43, 44.

⁵¹ Murat Belge, “Sivil Toplum Örgütleri”, içinde. **Merhaba Sivil Toplum**, Derleyen: Taciser Ulaş, Helsinki Yurttaşlar Derneği, İstanbul, 1988, s. 28.

⁵² Keane, s. 308.

söylem olarak dile getirirler de pratikte karşılığı belirgin olarak görülemez, toplumsal ve hassas konuları algılama ve bunlarla ilgili program ve söylem üretme; toplumu ilgilendiren sorunlara dair tartışmaları kamuoyuna sunma; devletin yatay ve dikey etkinlik alanının sınırlandırılması; bireyin siyasal sürece daha etkin bir şekilde dâhil olmasını sağlamak; siyasi hedeflerin açıkça müzakere edilmesini olanaklı hale getirmek gibi konular ve alanlarda daha duyarlı olabilmelidirler⁵³. Başka bir anlatımla teorik söylemlerine pratik olarak da sahip çıkabilmelidirler.

Panitch'in de ifade ettiği üzere, emek hareketlerinin imajı ve ilgi alanları, günümüzde artık son derece farklılaşmış haldedir. Feminizm, çevrecilik, hatta eşcinsel aktivizmi, emek hareketi ve söylemi içinde görünür etkilerde bulunmaya başlamışlardır. Hatta pek çok kez bu grupların etkileri sendika eylemlerine yansımış durumdadır. Elbette, bu değişimler dünya genelinde seyrek örneklerdir. Her ulusal emek hareketi, hatta aynı ulus içindeki her sendika birbirinden önemli ölçüde farklıdır. Cinsiyetçilik, ırkçılık ve homofobi, emek hareketi açısından, hâlâ önemli problemler arasında yer almaktadır. Günün popüler tartışmalarına ve söylemine uyum sağlayan sendikalarda bile, konu ana önceliklere geldiğinde alınacak çok yol var gibi görünmektedir. Önceliklerin birbiri ile çatışması durumunda, gerilim ciddi boyutlara ulaşmaktadır. Bununla beraber, emeği erkek, beyaz ve dosdoğru olmakla özdeşleştiren eski perspektife göre, günümüzün işçi sınıfı daha çoğulcu bir yaklaşımı benimsemiş görünmektedir. Bu yeni çoğulcu yaklaşım, yeni emek stratejisi arayışının en önemli sebeplerinden birini oluşturmaktadır⁵⁴. Tam da bu noktada, sendikalar gerek geleneksel duyarlılıkları, gerekse de yeni öncelikleri göz önüne alındığında, özerklikleri konusunda hassasiyetlerini arttırmalı; devletle aralarında giderilemez bir kan uyuşmazlığının nedenleri üzerine odaklanmalıdırlar. Nihai kertede Çaha'nın

⁵³ Bu paralelde gelişen yeni sendikacılık söylemi "toplumsal hareket sendikacılığı" olarak adlandırılmaktadır. Toplu hareket sendikacılığı bizim de kısmen vurguladığımız üzere, toplu pazarlık sendikacılığından farklılaşarak daha az ideolojik ve siyasal eğilim içermektedir. İş kolu ya da meslek sendikacılığının hukukî ve yapısal özelliklerini taşımaz. İşbirliğine ve bürokratik liderliğe karşı çıkar. Kim Moody, "Towards an International Social-Movement Unionism", **New Left Review**. 1997/255, s. 57: Bu hareket sendikalara yeni mücadele alanları açan, yeni görevler yükleyen ve sendikaların çok daha geniş bir perspektife sahip olması gerektiğini savunan bir harekettir. Hüseyin Sevgi, "Neo-Liberalizme Karşı Sendikal Mücadele: Toplumsal Hareket Sendikacılığı", **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt: 4, No: 2, 2012, s. 70.

⁵⁴ Panitch, s. 94.

ifadesiyle devletin ekonomi üzerindeki demir yumruğuyla sivil toplum için hiçbir boş alan bırakmayacağı gerçeği gözden uzak tutulmamalıdır⁵⁵.

Öte yandan bir diğer sorun alanı, sendikal gücün değerlendirilmesinde sayısal ifadelerden çok daha önemli olan, sendikal hareketin işgücünü harekete geçirebilme kapasitesi ve bu kapasitenin ve güçlü bir demokratik cephe olabilmeye özelliğinin, nihayetinde örgütlü olduğu toplum içerisinde sahip olduğu siyasi destek ile yakından ilişkili⁵⁶ olduğu söyleminde saklıdır. Zira böyle bir demokratik kapasiteden bahsedebilmek için toplum içerisinde sahip olunan siyasi destekten çok daha önemli olan başka bir unsur, sendikaların devlet karşısında kendilerini nasıl konumlandıkları, yukarıda da belirtildiği üzere devletle nasıl ve hangi zemin üzerinden ilişkiye geçtikleridir. Devletin bir ekonomik aktör olarak büyümesini, ekonomiye doğrudan ve dolaylı olarak müdahalede bulunmasını, böylece tüm sistemi muazzam bir şekilde kontrol eden ve düzenleyen bir Leviathan'a dönüşmesini istemek ve beklemek, söz konusu demokratik kapasiteyi geliştirici değil yok edici bir niteliğe sahip olacaktır. Bu bağlamda ekonomik büyüme, sosyal hakların gelişimi ve toplumsal refah ile devletin ekonomik olarak ve devamında bürokratik ve siyasal olarak büyümesi arasındaki farka ve ilişkiye dikkat etmek gerekir.

Bu anlamda işçi sendikacılığının çalışma hayatının kurallarını belirleme ve demokratikleşme gibi hayati gördüğü noktalarda etkili olabilmesi, ancak devlete ve devletin etkinlik alanına yönelik tavrını sorgulamasından geçmektedir. Zira her şeyin “*devlet sayesinde*” ve paradoksal olarak “*devlet için*” olduğu bir vasatta, söz konusu beklentilerin gerçekleşme ihtimali bir hayli düşüktür. Şu husus unutulmamalıdır ki, cebir kullanma tekeli ile teçhiz edilmiş devlet karşısında hiçbir kuvvet, denk bir gücü simgelememektedir. Dolayısıyla sendikaların devlet karşısındaki güçleri, üye sayılarından ve yaygınlıklardan değil, emeğe ve haklılığa dayanmak ve sivil toplum örgütü olma ve bu anlayışı temsil etme niteliklerinden ileri gelmektedir. Bu nedenle “[*k*] *Jamu kesimi çalışanlarına yönelik örgütlenme hareketi, ekonomik ve siyasi değişim dinamiklerine bağlı olarak özellikle devletin harcamalarını ve yatırımlarını kısıtlayarak kamu sektöründe istihdam yaratıcı faaliyetlerden kaçınması, özelleştirme uygulamalarıyla kamu istihdamının daralması ve esnek istihdamın yoğunlaşması ile zayıflamıştır. Bu işgücü grubuna yönelik örgütlenme hareketinin zayıflamasının ötesinde, esas sorun, sendikal hareketin geleneksel olarak gücünü sağladığı bu*

⁵⁵ Çaha, **Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi**, s. 24.

⁵⁶ Selamoğlu, s. 41.

*işgücü grubunun küçülmesi ile geri dönülmez biçimde üye kaybetmesidir*⁵⁷, şeklindeki analizler yine belirtildiği üzere, sorunun sadece kısmî bir yönüne işaret etmekte, sivil toplum-sendika perspektifinin uzağında bir anlayışı yansıtmaktadır. Zira önemli olan artık, söylemin ne kadar kişi tarafından dile getirildiği/sayısal gücü değil⁵⁸, söylemin kendi gücü, değeri ve tutarlılığıdır. Sorunun artık, yalnızca çalışma yaşamına ilişkin sorunları siyaset alanına aktarmak ve bir sivil toplum örgütü olarak üyelerinin çıkarlarını koruma ve geliştirme işlevini yerine getirmek pratiklerinde değil, Tosun'un ifadesiyle "devletin birliğini ve bütünlüğünü korumak" gibi genel ve devlet merkezli bir siyasete ilişkin amaçlar⁵⁹ güdüldüğünde kendisini gösterdiğini göz önüne sermek gerekmektedir.

Bunda elbette, başlangıcından bugüne kadar, hukuktan siyasete, inançtan kültüre, eğitimden ekonomiye kadar hayatın tüm alanlarında yurttaşlarına, kendilerini özgür ve güvende hissedecekleri bir demokrasi pratiği sunamamış bir siyasi sistemin varlığının da büyük etkisinin olduğunun altını çizmek gerekir. Dolayısıyla da böyle bir siyasal yapı ve kültürden neşet eden/edecek sivil toplum anlayışı/örgütlenişi de bu olumsuzlukları bünyesinde barındıracak ve hem devletten kaynaklanan sınırlamalar hem de gerçek anlamda sivil olamamanın getirdiği handikaplardan uzak kalamayacaktır⁶⁰. Kaldı ki, sivil toplum örgütlerini sadece sivil toplum içinde belli çıkarları savunan, bunları genişleten dernekler veya örgütler olarak ele almak yerine onları, çeşitli yurttaş kesimlerinin, farklı bireylerin ifade ve söz hakkını geliştirdikleri, özgür olmayı öğrendikleri özgürlük söylemini kazandıkları alanlar olarak tanımlamak gerekir⁶¹. Aynı zamanda bu kuruluşların başlıca işlevlerinden biri de çoğulcu toplumun oluşumuna işlevsel olarak

⁵⁷ Selamoğlu, s. 48.

⁵⁸ Aktif yurttaşın gelişmediği bir ortamda STK olma iddiası taşıyan kuruluşların adedinin ve üye sayısının artması, özerk olmaktan çok devlete yamanmayı seçmelerinden dolayı çok anlamlı değildir. Tabii STK'lar kendi alanlarını yozlaşmaktan korumak için bu tür gelişmeler halinde çok duyarlı olmalı, bir STK'nın değişik finans kaynakları karşısında bağımsızlığını koruyacak tür de ilişki kurmasını kendi alanının ahlaksal ilkelerinden biri haline getirmelidir. Bkz. İlhan Tekeli, "Katılımcı Demokrasi, Sivil Ağlar ve Sivil Toplum Kuruluşları", **XV. Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu**, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Çanakkale, 2004, s. 143.

⁵⁹ Tosun, s. 340.

⁶⁰ Muhittin Bilge, "Türkiye'de Demokrasi Kültürü: Siyaset ve Toplum", **TSA**, Yıl:15, Sayı: 13, 2011, s. 54.

⁶¹ Ferhat Kentel, "Sivil Toplum Kuruluşları: "Projecilik" Versus Kültürel Yurttaşlık", içinde. **Projeler ve "Projecilik" Sivil Toplum Kuruluşları**, Tarih Vakfı, İstanbul, 2003, s. 3.

katkıda bulunmalarıdır⁶² . Sivil toplum olgusu devletin baskısından emin olmayı belli bir orana kadar sağladığı gibi, demokrasilerin “çoğunluğun diktatoryası”na dönüşmesinin de önündeki en önemli engellerden biridir⁶³.

SONUÇ

Sivil toplumu küresel-kapitalist hegemonyanın bir *yardımcı enstrümanı* olarak okuyunca, buraya kadarki yapılan değerlendirmeleri de böylesi bir enstrümanın işlevselliğine dönük çabalar olarak görmek daha olası hale gelmektedir. Bununla birlikte sivil toplum kavramsallaştırmasının siyasal bir ideal olarak kabul edildiği çalışma, temel argümanlarını bu kabul üzerinden oluşturmuş; dolayısıyla işçi örgütleri-devlet ilişkisini de bu kabul çerçevesinde ele almıştır. Bu bağlamda işçi-işveren ilişkisi etrafında şekillenen işçi örgütleri-devlet ilişkisi sivil toplum anlayışı çerçevesinde incelendiğinde, sorunlu bir yapı kendisini göstermektedir. Sendikalar, üyelerinin haklarını korumak ve daha da geliştirmek için oluşturulmuş örgütler olarak, aynı zamanda bir işveren olan devletle bir pazarlık mücadelesi içerisine girmektedirken; çoğu zaman devletin oluşum biçimini, *niçinliğini* ve *nasıllığını* sorgulayıcı bir tavırdan da uzak durmaktadırlar. Kaldı ki, bir işveren olarak ele alındığında devletin, iktisadî hayata nüfuz etmesi, yayılması ve iktisaden büyümesi yönünde de örtük ya da açık talepler ve beklentiler kamusal düzleme yansımaktadır. Böyle olunca, devletin sınırlandırılması ve geriletilmesi, devletin iktidar alanının toplum lehine kısıtlanması, devletin topluma en az müdahale edebilir hale getirilmesi ve benzeri iddialar ve talepler üzerine yükselen sivil toplum anlayışıyla çelişen bir durum ortaya çıkmış olmaktadır.

Sivil toplum anlayışı ya da sivil toplum örgütü olmak, yalnızca mevcut/acil bir takım problemlere ilişkin olarak üretilen bir çözüm ya da enstrüman değildir; aksine belirli bir siyasi idealin ve düşüncenin merkezileştiği ve temelinde toplumun kendiliğindenliğinin yer aldığı bütünlükçü bir anlayışı ifade eder. Tahakkümcü bir devlet anlayışına karşı bir alan açma ve bir özlem ve toplum projesinin ifadesi olduğu kadar, herhangi bir pazarlık sürecinde seferber edilen bir kavram da değildir. Diğer bir ifadeyle, kişi ve grupların sivil toplum-devlet ilişkisini anlama çabası içinde olmaktan çok,

⁶² Ozan Erözden, “STK’lar ve Hukukî Çerçeve de Yenilik Talepleri Üzerine Notlar “, içinde. **Merhaba Sivil Toplum**, Derleyen: Taciser Ulaş, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları, İstanbul, 1998, s. 14.

⁶³ Paul Q. Hirst, “Democracy and Civil Society”, **Reinventing Democracy**, Der. Paul Q. Hirst – Sunil Khilmani, Blackwell, Oxford, 1996, s. 102.

belirli talepler doğrultusunda devlete nüfuz ve etki etmek, -ki bunun sonucu devletin de kendilerine nüfuz etmesidir- ve kendilerini ifade edebilmeye yönelik pragmatik bir kaygıdan hareketle sivil toplum olgusuna yaklaştıkları bir ortamda, sivil toplum anlayışının oldukça uzağına savrulma riski söz konusu olacaktır. Burada dikkat çekilmesi gereken husus bu pratik kaygı ve zorunluluğun aşılması, sivil toplum-devlet ilişkisinin gerçek teorik zeminine oturtulmasıdır.

KAYNAKÇA

AKTAN, Coşkun Can, "Yeni Sivil Toplum Sözleşmesi", Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı, Yıl: 2, Sayı: 18, 1997.

ALPAY, Şahin, "Türkiye'de Devlet-Sivil Toplum Dengesi Yeniden Kurulmalı", içinde Sivil Toplum, Editör: Yurdakul Fincancı, Türkiye Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1991.

ATABEK, Ümit, YÜCESAN ÖZDEMİR, Gamze ve YÜCE, Erman, "Siberuzayda Sendikalar: Yeni Olanaklar, Yeni Sorunlar", İnternet ve Toplum: Bilgi Toplumuna Doğru, XI. Türkiye'de İnternet Konferansı, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Ankara, 2006.

BAKER, Gideon, Civil Society and Democratic Theory, Alternative Voices, Routledge, New York, 2002.

BAYHAN, Vehbi, "Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj ve Nepotizm", C.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 26, No: 1, 2002.

BECKMAN, Björn, "Demokratikleşmeyi Açıklamak: Sivil Toplum Kavramı Üzerine Notlar", içinde. Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası, Editörler: Elizabeth Özdalga, Suna Persson, Çeviren: Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

BELGE, Murat, "Sivil Toplum Örgütleri", içinde. Merhaba Sivil Toplum, Derleyen: Taciser Ulaş, Helsinki Yurttaşlar Derneği, İstanbul, 1988.

BİLGE, Muhittin, "Türkiye'de Demokrasi Kültürü: Siyaset ve Toplum", TSA, Yıl:15, Sayı: 13, 2011.

BOLAY, Hayri, "Sivil Toplum ve Manası", Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı, Yıl: 3, Sayı: 18, 1997.

CATELLS, Manuel, Communication Power, Oxford University Press, Oxford, New York, 2009.

ÇAHA, Ömer, "1980 Sonrası Türkiye'sinde Sivil Toplum Arayışları", Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı: 18, Yıl: 3, 1997.

ÇAHA, Ömer, "Liberal ve Sosyalist Ülkelerde Sivil Toplum", Liberal Düşünce, Cilt: 4, Sayı: 16, Güz 1999.

ÇAHA, Ömer, Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999.

DAGGER, Richard, Civic Virtues, Oxford University Press, New York Oxford, 1997.

EDWARDS, Michael, Civil Society, Blackwell Publishing, Oxford, 2008.

EMBACHER, Serge, Avrupa'da Sivil Toplum ve Sosyal Demokrasi, Güncel Gelişmeler ve Normatif Perspektifler, Çev. Süheyla Ababay, <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/tuerkei/08060.pdf>, 10.06.2013.

ERDOĞAN TOSUN, Gülgün, Demokratikleşme Perspektifinden Devlet Sivil Toplum İlişkisi, Alfa Yay., İstanbul, 2001.

ERDOĞAN, Mustafa, "De Tocqueville'in Düşüncesinde Sivil Toplum, Dernekleşme ve Siyaset", www.liberal-dt.org.tr, 29.10.2004.

ERDOĞAN, Mustafa, Liberal Toplum, Liberal Siyaset, 2. Baskı, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1998.

ERÖZDEN, Ozan, "STK'lar ve Hukukî Çerçeve de Yenilik Talepleri Üzerine Notlar ", içinde. Merhaba Sivil Toplum, Derleyen: Taciser Ulaş, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları, İstanbul, 1998.

FALLICK, Leslie, "The Evolving Functions Of Trade Unions", Social Alternatives, Vol: 10, No: 1, 1991.

FİNCANCI, Yurdakul, "Sivil Toplum-Asgari Devlet-Sivil Devlet", içinde. Sivil Toplum, Editör:Yurdakul Fincancı,Türkiye Sosyal, Ekonomik, Siyasal Arastırmalar Vakfı, İstanbul, 1991.

GARTON, Jonathan, The Regulation Of Organised Civil Society, Hart Publishing, Oregon, 2009.

GENÇKAYA, Ömer Faruk, "Demokratikleşme ve Sivil Toplum İlişkisi Üzerine Bir Not", Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı, Yıl: 2, Sayı: 18, 1997.

GRAY, Jhon, Sınırlı Devlet Pozitif Bir Gündem, Çeviren: Doğan Nadi Leblebici, Editörler: Atilla Yayla, Mustafa Erdoğan, Ankara, 1994.

GÜNEŞ, Muharrem ve GÜNEŞ, Hasan, Türkiye'de Eğitim Politikaları ve Sivil Toplum, Anı Yayıncılık, Ankara, 2003.

HIRST, Paul Q., "Democracy and Civil Society", Reinventing Democracy, Der. Paul Q. Hirst –Sunil Khilmani, Blackwell, Oxford, 1996.

KEANE, John, Sivil Toplum ve Devlet, Çeviren: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993.

KENTEL, Ferhat, "Sivil Toplum Kuruluşları: "Projecilik" Versus Kültürel Yurttaşlık", içinde. Projeler ve "Projecilik" Sivil Toplum Kuruluşları, Tarih Vakfı, İstanbul, 2003.

KUZU, Burhan, "Demokrasi-Resmi İdeoloji-Sivil Toplum", Gündüz Ökçün'e Armağan, AÜSBFD, Cilt: 47, Sayı: 1-2, Ankara, 1992.

MIGDAL, Joel S., *State in Society Studying How States And Societies Transform And Constitute One Another*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

MILLER, Chris vd., "Toward A Typology Of Civil Society: Understanding Non-Government Public Action", içinde *Civil Society in Comparative Perspective*, Ed. Bernard Enjolras ve Karl Henrik Sivesind, Emerald, Bingley, 2009.

MOODY, Kim, "Towards an International Social-Movement Unionism", *New Left Review*. 1997/255.

ÖZTÜRK, Armağan, "Küresel Hegemonya Bağlamında Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi Söylemi: Sivil Toplum Üzerine Eleştirel Bir Analiz", III. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Çanakkale, 2006.

PANITCH, Leo, "Emek Stratejisi Üzerine Düşünceler", Çev. Ceren Kalfa, *Praxis* 8.

PAYDAŞ, İshak Eren, "Bir Özneleştirme Alanı Olarak Sivil Toplum", *AÜHFD*, 62 (1) 2013.

SELA MOĞLU, Ahmet, "Örgütlenme Sorunu ve Sendikal Yapıda Değişim Arayışı", *Çalışma ve Toplum*, 2004/2.

SEVGİ, Hüseyin, "Neo-Liberalizme Karşı Sendikal Mücadele: Toplumsal Hareket Sendikacılığı", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt: 4, No: 2, 2012.

SEZER, Abdullah vd., *Hukuk Devleti, Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı*, İstanbul, 2003.

SUNAR, İlkey, *Konuşmalar Bölümü Birinci Tur, Sivil Topluma Geçiş Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti*, İstanbul, 1992.

TAŞ, H. Yunus, "Toplumsal Sınıfların Değişim Sürecinde Sendikalar ve Sendikaların Geleceği", *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 1, 2012.

TEKELİ, İlhan, "Katılımcı Demokrasi, Sivil Ağlar ve Sivil Toplum Kuruluşları", XV. Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Çanakkale, 2004.

TURAN, Güngör, "Türkiye'de Kamu Sendikacılığı", *Kamu-İş*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2000.

TURAN, İtler, "Sivil Toplum Kurumları ve Özerklik", içinde. *Sivil Toplum*, Editör: Yurdakul Fincancı, Türkiye, Sosyal, Ekonomik, Siyasal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1991.

YARAR, Erol, "Sosyal Gelişmenin Dinamik Güçleri: Sivil Toplum Örgütleri", *Yeni Türkiye Sivil Toplum Özel Sayısı*, Yıl: 3, Sayı: 18, 1997.

YAVUZ, Hilmi, *İslam ve Sivil Toplum Üzerine Yazılar*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1990.

YILMAZ, Aytakin, "Sivil Toplum, Demokrasi ve Türkiye, Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı, sayı: 18, Yıl: 3, 1997.